

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Ім. Г.С.СКОВОРОДИ

На правах рукопису

ЮР'СВА КАТЕРИНА АНАТОЛІЇВНА

ЕСТЕТИЧНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ
У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

/13.00.01 теорія та історія педагогіки/

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття вченого ступеня

кандидата педагогічних наук

ХАРКІВ - 1993

Робота виконана в Харківському державному педагогічному інституті ім. Г.С.Сковороди.

Науковий керівник

- кандидат педагогічних наук,
професор ПОПОВА Л.Д.

Офіційні опоненти

- член-кор. АПН України,
доктор педагогічних наук,
професор СУХОМЛИНСКА О.В.
- кандидат педагогічних наук,
професор ЄВТУХ М.В.

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00802816 (P)

Провідна установа

- Кіровоградський державний педагогічний інститут ім. В.К.Винниченка

Зв'язист відбудеться "3" лютого 1994 року о 12 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К. 13.24.02 при
Харківському державному педагогічному інституті ім.Г.С.Сковороди
за адресою: 310168, м. Харків, вул. Блюхера 2.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського державного педагогічного інституту ім. Г.С.Сковороди.

Автореферат розіслано "30" листопада 1993 р.

Вчений секретар

спеціалізованої ради

ЗОЛОТУХІНА С.Т.

ДВ-28, т. 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасні процеси, що відбуваються в країні - розбудова незалежної держави, відродження національної культури - вимагають розширення сфери духовності в суспільному житті. Це, в свою чергу, висуває в ряд пріоритетних завдань системи освіти формування особистості, здатної будувати свою життєву практику, взаємовідносини з суспільством і природою на засадах високої духовності. Далі в провідних якостей такої особистості повинно бути вміння сприймати і створювати високе, прекрасне, гармонійне чи, іншими словами, вносити естетичні компоненти в усі сфери своєї життєдіяльності.

В останні десятиліття у процесі виховання особистості відбувалися значні зміни, деформації. Технократичний ухил, а в останні роки хвиля комерціалізації, що захопила суспільство в цілому і систему освіти зокрема, разом з високим ступенем політизації перемістили питання формування духовності на другий план. Саме це стало причиною багатьох проблем, протиріч, конфліктів, що проявилися в житті кожної людини, її взаємовідносинах з природним і соціальним середовищем.

Виходом із ситуації, що склалася, може бути формування в індивідуальній і суспільній свідомості загальнолюдських цінностей, гуманізму, добра і краси. Тому особливої актуальності набуває проблема підготовки педагогічних кадрів, яким належить вирішувати це завдання.

У свою чергу масштабність завдання висуває особливі вимоги до духовного світу вчителя, його особистісних і професійних якостей, зокрема формування у нього естетичної культури. Сьогодні справжній професіоналізм педагога неможливий без творчого пошуку, вміння створювати і підтримувати в ході навчально-виховного процесу гармонію мети і засобів впливу на учнів, їх естетичне виховання. Здатність учителя поставити перед собою чітку мету, знайти оптимальні шляхи її

досягнення на основі створення гуманних і демократичних взаємин з учнями, опініти результати своєї педагогічної діяльності з емоційно-естетичної точки зору можливі при умові наявності у нього естетичної культури.

У процесі творчих пошуків шляхів і засобів удосконалення загальнопедагогічної освіти вчителів зростає інтерес до вивчення й використання багатой історико-педагогічної спадщини минулого. Цінний вклад в теорію і практику підготовки вчительських кадрів внісено видатним українським педагогом-новатором і вченим-експериментатором І.О.Сухомлинським. Його погляди з питань формування естетичної культури вчителя й досвід роботи у Павлівській школі в педагогічних дослідженнях і літературі висвітлені недостатньо. Разом з тим ці питання і в наш час становлять великий інтерес для педагогічної науки й практики підготовки майбутніх вчителів у вищій та середній педагогічній школі, а також для організації естетичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл.

Слід зазначити, що проблема естетичної культури особистості не протязі тривалого часу привертала увагу не тільки педагогів, а й філософів, соціологів, психологів. Е.О.Валлер, Ю.А.Жданов, Л.Н.Коган, Н.В.Крилова, Е.С.Маркрян, В.М.Межуев, Л.С.Сисова, О.К.Уледов та інші розглядали естетичну культуру як органічний суттєвий компонент культури людства в цілому.

Українські філософи А.В.Азаркін, Д.М.Дзюла, Г.І.Комарова, В.П.Матюхін, А.Б. Щербо, досліджуючи зміст і функції естетичної культури особистості, прийшли до висновку, що вона виявляє рівень розвитку естетичної свідомості, здатність і потребу естетично сприймати дійсність, брати участь в естетичній діяльності, яка відіється в естетичних цінностях. Метою функціонування естетичної культури, не

їх думку, є утвердження загальнолюдських цінностей, духовний розвиток особистості, максимально природно і гармонійне включення її в рівнобіжні зв'язки з оточуючим світом.

Серед українських досліджень сутності, шляхів і засобів естетичної освіти підростаючого покоління виділяються праці Г.П.Шевченко. Однею з найцінніших в них є ідея комплексності в естетичному вихованні та його впливові на особистість. Експериментальне дослідження розвитку естетичного сприймання особистістю оточуючого світу ще в 30-ті р.р. започаткували представники харківської школи психологів під керівництвом О.В.Запорожця. Вони встановили, що з основи естетичного сприймання дітьми дійсності та художніх творів лежать набуті знання й життєвий досвід, які поглиблюють емоційне сприйняття учбового матеріалу.

У педагогічній науці вивчення питань, що безпосередньо стосуються естетичної культури вчителя, розпочалося з кінця 60-х р.р. Шляхи і засоби формування окремих компонентів естетичної культури вчителя розробляли вітчизняні вчені Н.О.Афоніна, С.І.Ростова, а також українські науковці Л.П.Посводіна, О.М.Коробко, Т.С.Лавшенко, С.П.Рудницька. Естетичному вихованню, естетичній підготовці, формуванню естетичної культури як складовим системами професійної підготовки вчителів присвячені докторські дисертації Г.М.Падалки та Г.О.Петрової, кандидатські дослідження Д.Ахмандалієвої, М.В.Веселовської, Л.С.Демент'євої, О.М.Кириченко, Н.М.Никитіної, А.С.Сукачова, Л.І.Тихонової, Д.Х.Бельдгона, Г.Я.Фешіної, монографії С.О.Анічкіна, М.І.Міяшенка, З.І.Трет'якової.

Історико-педагогічні аспекти естетичного виховання вчителів і практики підготовки педагогічних кадрів з дисциплін художнього циклу розглядаються у дисертаційних дослідженнях С.Г.Мельничука і Т.А.Телько, а також у монографії Г.І.Корольової та Г.О.Петрової.

Вивчення науково-педагогічної літератури свідчить, що педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського постійно привертала увагу вчених і педагогів-практиків. Філософсько-світоглядні основи педагогічних поглядів і діяльності В.О.Сухомлинського досліджували І.А.Зязюн, Н.Л.Карпова, Є.Г.Родчанін, Л.М.Сіднев. Проблеми формування наукового світогляду учнів у спадщині В.О.Сухомлинського розглядалися у дисертаціях О.А.Неміржанського та І.Г.Слюсаренка.

Питанням удосконалення організації та змісту навчального процесу, що розкриваються в роботах і практичній діяльності В.О.Сухомлинського, присвячені дослідження М.В.Вогуславського, В.А.Василенка, Г.О.Бведенської, В.Є.Свиридова, О.С.Соколовської, Г.В.Сухорукової. Різні аспекти всебічного виховання учнів у Павлівській школі досліджувались у дисертаціях Л.О.Абрамової, Н.Г.Вазилевич, Н.А.Василадзе, Т.Г.Вудняк, А.С.Вика, Н.О.Василенко, К.Є.Крившешенко, М.В.Левковського, В.О.Лоскутова, Л.А.Мілкова, О.С.Попацдопуло та інших.

Розроблені В.О.Сухомлинським теорія і практика управління школою знайшли відображення в дослідженнях І.Є.Остапівського та Р.О.Позінкевича. Проблема взаємодії школи та сім'ї у спадщині видатного педагога розглядалась у дисертації Л.С.Вондар. Використанню ідей В.О.Сухомлинського у позашкільній роботі присвячено дисертацію Г.П.Тужкіної та монографію О.К.Андрєєвої.

Однак аспекти теоретичної спадщини педагога-новатора, що стосуються його поглядів з проблеми формування естетичної культури вчителя, розвитку його особистості, досліджені ще недостатньо. Потребує глибокого вивчення і практична діяльність В.О.Сухомлинського з питань організації естетичної підготовки вчителів Павлівської школи. Таким чином:

- потреби теоретичного осмислення і подальшої практичної роз-

робки проблемами формування естетичної культури вчительських кадрів на сучасному етапі створення національної школи України;

- важливість запозичення білих плям в історії педагогічної думки України;

- необхідність визначення новаторського педагогічного досвіду В.О.Сухомлинського для використання в практиці сучасної системи підготовки вчителів зумовили вибір теми дослідження: "Естетична культура вчителя у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського".

Об'єкт дослідження - педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського.

Предмет дослідження - теорія і практика формування естетичної культури вчителя в педагогічних працях і діяльності В.О.Сухомлинського.

Мета роботи - аналіз внеску В.О.Сухомлинського в розробку питань естетичної підготовки вчителя.

Основні завдання дослідження:

1. Розглянути теоретичні питання естетичної культури вчителя у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.
2. Виявити особливості підходу В.О.Сухомлинського до змісту і шляхів формування естетичної культури вчителя.
3. Глибше дослідити досвід В.О.Сухомлинського з формування естетичної культури вчителя і показати можливості його використання в сучасних умовах.

Методологічною основою дослідження є діалектико-матеріалістичне положення про людську особистість як сукупність відносин з оточуючими людьми, суспільством та природою; про естетичну культуру як функціональну систему, спрямовану на гармонізацію різнопланових відносин особистості та її творчий саморозвиток; провідну роль діяльності в формуванні естетичної культури вчителя; доцільність творчого використання спадщини видатних вітчизняних педагогів в сучасній практиці підготовки вчителів.

Основні методи дослідження: історико-педагогічний, теоретичний та співставляльний аналіз робіт В.О.Сухомлиньського; вивчення архівних матеріалів, психолого-педагогічної та філософської літератури, спогадів колег В.О.Сухомлиньського та його учнів, шкільної документації Павлівської школи; узагальнення досвіду В.О.Сухомлиньського з питань формування естетичної культури вчителів Павлівської школи.

Джерелознавчою базою дисертації виступають педагогічні та літературні роботи В.О.Сухомлиньського, архівні матеріали особистого фонду В.О.Сухомлиньського у Центральному державному історичному архіві України /ЦДА України/ і Педагогічно-меморіального музею В.О.Сухомлиньського у Павлівці, матеріали особистих бесід з колегами В.О.Сухомлиньського, журнально-педагогічна література 20-60-х р.р., теоретичні роботи педагогів, психологів, філософів, культурологів.

Наукова новизна і теоретична значущість дисертації полягає в обґрунтуванні особливостей підходу видатного педагога до розгляду структури, змісту, шляхів і засобів формування естетичної культури вчителя як функціональної системи, що охоплює всі види його діяльності. Такий підхід до поняття, структури та змісту естетичної культури дозволив виділити індивідуальні й колективні форми естетичної освіти і виховання вчителів, а також проаналізувати організації культурно-естетичної діяльності педагогів у навчально-виховному процесі Павлівської школи.

Особистий внесок дисертанта полягає в тому, що в роботі вперше здійснено пілісний аналіз теоретичних поглядів і практичної діяльності В.О.Сухомлиньського з питань формування естетичної культури вчителів. Крім того автор вводить у науковий обіг невідомі раніше архівні матеріали, що характеризують педагогічні погляди і досвід В.О.Сухомлиньського з естетичної підготовки вчителів, спогади його колег.

Практична значущість полягає в тому, що результати дослідження можуть бути використані в процесі викладання курсів педагогіки, історії педагогіки, основ педагогічної майстерності, при читанні спецкурсів і проведенні спецсеминарів, у керівництві курсовими та дипломними роботами в педагогічних навчальних закладах.

Крім того отримані в ході дослідження дані стануть пеням внеском у подальшу розробку історії педагогічної думки і культури України. Аналіз поглядів В.О.Сухомлинського з питань естетичної культури вчителя, а також його практичної діяльності в цій сфері дозволять удосконалити форми й методи естетичної підготовки студентів у сучасних педагогічних навчальних закладах. Разом з тим досвід організації художньо-естетичної діяльності вчителів і учнів Павлівської школи може бути творчо використаний педагогічними колективами шкіл, середніх та вищих учбових закладів.

На захист виносяться теоретично обґрунтовані В.О.Сухомлинським у педагогічних творах та експериментально перевірені в практиці Павлівської школи:

- поняття і структура естетичної культури вчителя, в якій він розрізняв три компоненти: духовно-споглядальний, науково-самоосвітній і практично-конструктивний;

- зміст естетичної культури вчителя, який, на думку педагога-новатора, включав морально-естетичну культуру, культуру емоцій, творче ставлення до педагогічної праці, естетико-мозну культуру, знання та уміння в області художньо-естетичної підготовки, а також естетику зовнішнього вигляду вчителя;

- шляхи формування естетичної культури вчителів. До них В.О.Сухомлинський відносив: естетичний розвиток педагогів /набуття естетичних знань, умінь і навичок/, який здійснювався в індивідуальних і ко-

лекційних формах; практичну педагогічну діяльність вчителів по творчому втіленню набутих естетичних знань і умінь в учбеу та позаучбову навчально-виховну роботу зі школярами.

Виробання роботи. Основні положення і результати дослідження обговорювались і знайшли схвалення на трьох підсумкових наукових конференціях у Харківському державному педагогічному інституті ім. Г.Сковороди у 1991-1993 р.р., конференціях молодих вчених і викладачів ХДІ у 1991-1992 р.р., міжвузівських науково-практичних конференціях у Києві /1991/, Харкові /1993/, Тернополі /1991/, Кривому Розі /1992/, Сумах /1992/, Глухові /1991/, Міжвузівській науково-теоретичній конференції у Переяславі-Хмельницькому /1992/, Республіканській науково-теоретичній конференції в Харкові /1992/, Людинознавчих філософських читаннях у Дрогобичі /1992/, Всеукраїнській науково-практичній конференції в Полтаві /1993/, Всесоюзній науково-практичній конференції у Чебоксарах /1991/, використовувались у публікаціях автора, які відображають зміст дисертації.

Впровадження результатів дослідження. Матеріали дослідження використовуються в процесі викладання курсів історії педагогіки, методики естетичного виховання, спецкурсів та проведенні спецсеінарів у Харківському, Сумському, Слов'янському педінститутах. На основі матеріалів дослідження складені методичні рекомендації студентам, вчителям, вихователям, викладачам вузів.

Структура та основний зміст дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, заключення, переліку використаних джерел і літератури, додатків.

У вступі схарактеризовано актуальність теми дослідження, його об'єкт, предмет, мету, основні завдання, методологічні основи і методи дослідження, його джерелознаву базу, об'єктивно наукову назва-

ну, теоретичну і практичну значущість роботи, сформульовані положення, що виносяться на захист.

У першому розділі - "Теоретичні питання формування естетичної культури вчителя у спадщині В.О.Сухомлинського" - проаналізовано і-токи його естетико-педагогічних поглядів, а також розглянуті структура, зміст, шляхи формування естетичної культури вчителя у творах видатного вченого.

В розділі показано, що погляди В.О.Сухомлинського з питань естетичної культури вчителя формувались на основі глибокого вивчення ним соціально-педагогічної літератури та інших джерел з питань особистості вчителя та його підготовки. Аналіз друкованих праць вченого демонструє різномісні знання автором теоретичної спадщини та досвіду видатних педагогів і просвітителів минулого: Я.А.Коменського, М.-Ж.Гуссо, Я.Песталоцці, А.Дістервега, К.Д.Ушинського. Конспекти і нотатки, що зберігаються в архівах, свідчать також про інтерес В.О.Сухомлинського до педагогічних поглядів Г.С.Сковороди. Видатний педагог був добре знайомий і з ідеями та діяльністю А.С.Макаренка, чийм послідовником він вважав себе все життя. Ідеї цих видатних вчених і педагогів, а також роботи сучасників В.О.Сухомлинського знайшли відображення в його педагогічній концепції в цілому і з питань естетичної культури вчителя зокрема.

Дослідження виявлено, що більшість зарубіжних та вітчизняних педагогів, зі спадщиною яких був знайомий В.О.Сухомлинський, розглядаючи питання професійної підготовки вчителя, надавали важливого значення прагненню вчителя до творчості, його врівноваженому, емоційно забарвленому ставленню до дітей, володінню навичками малювання і співу. Ціми відносили перелічені якості до змісту педагогічної культури в цілому.

В розділі показано, що цінний матеріал для виявлення витоків естетико-педагогічних поглядів В.О.Сухомлинського одержано в ході аналізу естетичної підготовки вчительських кадрів у 20-30-ті р.р. Вивчення журнально-педагогічної літератури та вузівської документації цих років свідчить, що до навчальних планів педагогічних учбових закладів були включені дисципліни, які мусили дати майбутнім вчителям знання основ естетики та мистецтвознавства, вміння і навички організації естетичного виховання дітей.

Після посилення з початку 30-х р.р. адміністративно-командних тенденцій в управлінні педагогічною освітою і класових критеріїв відбору до навчальних закладів питання естетичної підготовки майбутніх вчителів відійшли на другий план. Знизився також загальноосвітній і загальнокультурний рівень частини студентів. Це вимагало посилення уваги до озброєння їх знаннями основ наук, з наслідками цих явищ довелось зустрітись В.О.Сухомлинському в його практичній діяльності з естетичного виховання вчителів Павлівської школи в післявоєнні роки. Слід зазначити, що в психолого-педагогічній літературі та в учбово-методичній документації педагогічних навчальних закладів до 60-х р.р. питання змісту та структури естетичної культури вчителя не розглядалися, а її окремі складові частини входили до поняття педагогічної культури.

Вивчення архівних матеріалів та друкованих праць В.О.Сухомлинського свідчить, що особливе місце при розгляді питань естетичної культури вчителя він відводив визначенню її поняття і структури. Педагог-новатор розглядав естетичну культуру як основу духовного життя вчителя і як невід'ємний компонент його педагогічної майстерності. В естетичній культурі він бачив феномен, який охоплює всі сторони життєдіяльності вчителя. В її структурі В.О.Сухомлинський виділяв три основ-

них компоненти: духовно-споглядальний, науково-самоосвітній і практично-конструктивний.

До духовно-споглядального компоненту естетичної культури вчителя він відносив естетичне сприймання, естетичну оцінку педагогічних явищ і процесів у порівнянні з естетичним ідеалом, який, з його точки зору, вже був елементом науково-самоосвітнього компоненту естетичної культури вчителя. До цього ж компоненту він включав і естетичні поняття, уявлення і судження як результат оцінки. Практично-конструктивний компонент естетичної культури представлено у роботах В.О.Сухомлинського різнобічною естетичною діяльністю і творчістю вчителя. У своїй кандидатській дисертації він вперше сформулював завдання естетичного виховання, які відповідають завданням формування цих структурних компонентів естетичної культури вчителя.

Духовно-споглядальний компонент, який є першим кроком сприймання та осягнення краси, В.О.Сухомлинський називав серцевиною естетичної культури вчителя, основою естетичного виховання. Найважливішим засобом розвитку чуттєво-емоційної сфери особистості вчителя, тренування органів чуття було, з його точки зору, спілкування педагога й дітей з природою – головним джерелом краси. Видатний вчений вважав, що лише навчившись уважно спостерігати і зосереджено слухати, вчитель зможе розпізнавати зовнішні прояви внутрішнього емоційного життя учнів, бо саме емоції перетворюють чуттєвий акт відображення в естетичний акт сприймання педагогічних явищ і процесів. Поняття "естетичне сприймання" В.О.Сухомлинський тлумачив розширено, включаючи до нього і естетичну оцінку, під якою розумів співставлення вчителем естетичних якостей предметів чи явищ з їх естетичним ідеалом.

До науково-самоосвітнього компоненту естетичної культури вчителя вчений відносив естетичні судження, смаки, ідеали, сформовані шляхом

інтелектуальної освіти і самоосвіти. У зв'язку з цим він наголошував на необхідності теоретичної підготовки вчителів у галузі естетики і мистецтвознавства, постійного розширення і поглиблення отриманих знань шляхом самоосвіти. До галузі естетики включав знання з естетики природи, праці, побуту і людських взаємин, основ методики естетичної освіти і виховання. В основу мистецтвознавчої підготовки вчителя покладав знання з літературознавства і музикознавства, теорії та історії образотворчого мистецтва, а також фольклористики і культури мови.

Практично-конструктивний компонент естетичної культури В.О.Сухомлиньський розглядав як створення вчителем естетичних умов для навчання і виховання школярів, тобто використання естетичних виховуючих можливостей природного й соціального оточення, учбової та виробничої праці дітей та юнацтва, їх спілкування і побуту. До цієї області він відносив також художньо-естетичну діяльність самого вчителя в учбовій та позаучбовій роботі з учнями,

Аналіз творів В.О.Сухомлиньського свідчить, що його підхід до структури естетичної культури вчителя є новаторським. Усі три структурні компоненти цієї культури були у нього безпосередньо пов'язані з педагогічною діяльністю вчителя. Тому ця діяльність в окремих своїх областях ставала естетико-педагогічною. Духовно-споглядальна область естетико-педагогічної діяльності вчителя полягала у сприйнятті й оцінці естетичних якостей різних сторін навчально-виховного процесу. В ході цієї діяльності народжувались естетичні емоції та почуття вчителя. Науково-самоосвітня естетико-педагогічна діяльність являла собою здобуття вчителем знань з естетики, мистецтвознавства, методики естетичного виховання, а також формування естетичних уявлень, суджень, смаків, ідеалів шляхом естетичної самоосвіти. В основі практично-конструктивної естетико-педагогічної діяльності було втілення в навчаль-

но-виховний процес набутих вчителем естетичних емоцій і почуттів, а також уявлень, суджень, ідеалів. У цій діяльності В.О.Сухомлинський бачив "працю і творчість, думку і почуття, які сприймають, створюють і оцінюють красу" /Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором // Вибрані твори в 5-ти т. - Київ: Рад. школа, 1977.- Т.4.- С. 430/.

Дослідженням виявлено, що провідне місце у змісті естетичної культури, на думку В.О.Сухомлинського, займала морально-естетична культура вчителя, яка полягала в умінні створювати і підтримувати в учбово-виховному процесі атмосферу творчої співпраці, гуманних та демократичних взаємовідносин у шкільному колективі. Порівнюючи дитинство з музикою, він не тільки закликав учителя прагнути почути, зрозуміти, відчуту серцем у ній світлі, життєрадісні мелодії, а й самому створити стосунки з дітьми на основі довіри, доброзичливості, творчого розвитку духовних якостей кожної дитини.

Повага до людської гідності учня, підкреслював вчений, завжди відзначала справжнього вчителя. Дійсно моральний, гуманний підхід вимагав від нього в усіх виховних діях виходити з інтересів і потреб особистості дитини. Але вчителю необхідно бачити межі, в яких взагалі можливе педагогічне втручання. Показово, що В.О.Сухомлинський одним із перших у вітчизняній педагогіці обстоював право дитини на зону недоторканності у внутрішньому світі. Педагогу важливо бачити перспективу розвитку позитивних якостей учня, постійно підтримувати та зохочувати притамане дітям прагнення бути кращими. Новаторські погляди В.О.Сухомлинського були піддані критиці під час дискусії з приводу його "Етапів про комуністичне виховання". Але не зважаючи на тиск з боку авторитарної педагогіки, він разом з учительським колективом Павлівської школи продовжував відстоювати ідеї гуманізму і демократизму та втілювати їх у практику навчання і виховання.

Аналіз праць В.О.Сухомлинського свідчить, що він тісно пов"язував морально-естетичну культуру з культурою емоцій вчителя, яка полягала у здатності адекватно емоційно реагувати на різні педагогічні ситуації, дотримуючись морально-естетичних норм. Як і А.С.Макаренко, він вважав, що вміння володіти собою і разом з тим бути щирим з дітьми - одне з найбільш необхідних учителю. Від нього у значній мірі залежить успіх діяльності і здоров"я педагога. За переконанням вченого, емоційно-естетичною серцевиною особистості вчителя було його співпереживання душевному стану дитини. Завдання вчителя - "відчути серцем" емоційний стан учнів та у відповідності з ним "настроїтись" на плодотворне спілкування, підкреслював він.

На справедливу думку В.О.Сухомлинського, педагогічна діяльність учителя пов"язана з творчістю. Це зумовлено тим, що сам об"єкт виховання - дитина - завжди знаходиться в стані формування, змін. Учитель постійно постає перед необхідністю пошуку шляхів досягнення досконалості у своїй діяльності. В.О.Сухомлинський вважав, що творчість виникає тоді, коли народжується бажання бачити свою працю та її результати кращими, ніж вони є зараз. Педагогічна творчість - естетична за своєю сутністю діяльність, сплав майстерності з почуттям краси мети, краси процесу праці, підкреслював педагог.

Вивчення архівних джерел і спогадів колег В.О.Сухомлинського показує, що однією з дієвих складових змісту естетичної культури він вважав естетико-мовну культуру вчителя. На його думку, культура мови - велими змістове поняття, яке виключає вимоги емоційної забарвленості та яскравості образності лексики і граматичних конструкцій, художньої виразності й логічної досконалості мови. Кожен учитель, незалежно від того, який предмет він викладає, повинен обов"язково володіти красою мови, всіма її багатствами. Ці вимоги в діяльності В.О.Сухомлинського поєднувалися з боротьбою проти безграмотності, хаотичності

мови, штучної красномовності. Серед умов дієвості слова, виділених вченим, ми знаходимо єдність слова і поведінки вчителя, його емоційну культуру, різноманітність форм звертання до дітей. Він пропонував учителям мандрувати до "джерела думки і слова" - у природу, розвивати вміння описувати її красу, прослідковувати причинно-наслідкові зв'язки природних явищ, читати художню літературу, збирати бібліотеку.

Невід'ємною складовою частиною змісту естетичної культури вчителя В.О.Сухомлинський вважав його художньо-естетичну діяльність. Із свого багатого досвіду він знав, що дієвий вплив на естетичну освіту та виховання школярів справляють знання й уміння вчителя в галузі художнього слова, музики, образотворчого мистецтва та народної творчості. Його увагу постійно привертала виховні можливості українського фольклору. Особливе місце у вихованні він відводив казці, яка активно розвиває духовне життя дитини, її почуття, фантазію, розум. Казка допомагає учителю через красу рідного слова донести до дітей духовне багатство народної творчості, розвинути інтелектуальні, морально-естетичні сили дитячої душі. Читання казки вимагає від нього володіння естетико-модною культурою, артистизма, фантазії. Значне місце у формуванні естетичної культури вчителя, за В.О.Сухомлинським, займала народна пісня, що виступала як жанр фольклору і виховний засіб народної педагогіки. Її використання підсилювало дію на свідомість школярів, допомагало вчителю більш наочно і переконливо розкрити зміст матеріалу, сприяло засвоєнню. В.О.Сухомлинський радив педагогам використовувати в естетичному вихованні народні ігри, прислів'я, загадки.

В розділі показано, що до змісту естетичної культури вчителя В.О.Сухомлинський відносив і естетику його зовнішнього вигляду, стиль одягу і зачіски. Девізом вихователя є відповідність зовнішньої елегантності внутрішньому благородству, зовнішньої скромності - внутріш-

ній гідності. Він накреслив два основних шляхи формування естетичної культури вчителя. Перший передбачав засвоєння вчителем знань з естетики та мистецтвознавства, методики естетичного виховання через спеціальну освіту й самоосвіту, а також формування у нього вмінь художньо-естетичної діяльності. Другий включав творчу реалізацію вчителем у навчальному процесі набутих естетичних знань і вмінь, пошуки нових форм їх поглиблення і розвитку.

У другому розділі - "Організація естетичної підготовки вчителів у практиці роботи Павлівської школи" - проаналізовано досвід В.О.Сухомлинського по використанню індивідуальних і колективних форм естетичної освіти і виховання вчителів Павлівської школи. Особлива увага присвячена висвітленню основних видів їх художньо-естетичної діяльності.

Вивчення в архівах шкільної документації, маловідомих праць В.О.Сухомлинського, рукописного журналу "Педагогічна думка" та інших матеріалів свідчить, що естетична підготовка вчителів Павлівської школи здійснювалась різними формами і засобами, більшість яких носили творчий, новаторський характер. Багаторічний досвід роботи директором сільської школи привів В.О.Сухомлинського до висновку, що колектив учителів і учнів утворюють єдиний загальношкільний колектив, головною цінністю і рушійною силою якого є індивідуальність кожного його члена. Він закликав відкривати неповторні риси кожного вчителя і, виходячи з цього, будувати систему роботи з колективом. У практичній діяльності з естетичної підготовки вчителів Павлівської школи він відводив визначальну роль індивідуальній роботі з ними.

Дослідження виявлено, що до змісту індивідуальної роботи з вчителем В.О.Сухомлинський включав вивчення рівня його естетичної діяльності й накреслення шляхів самоудосконалення, створення чимало педагога умов, які гарантують творчу свободу вчительської роботи.

них і освітніх змін, надання вчителю безпосередньої практичної допомоги в організації художньо-естетичної діяльності. При цьому всю індивідуальну роботу він прагнув будувати на взаєминих поваги і довіри між учителем і керівниками - директором і завучем.

У Павлівській школі було заведено, що директор і завуч в особистих бесідах з'ясовували рівень естетичної освіти вчителя, його можливості та здібності, давали поради щодо удосконалення естетичної підготовки. Багата особиста бібліотека директора Павлівської школи завжди була у розпорядженні колег. За спогадами вчителів, він часто робив їм подарунки, замовляючи на їх ім'я у системі "Книга - поштою" методичну та мистецтвознавчу літературу, давав змогу відвідати якомога більше уроків своїх і досвідчених колег, а також виховних заходів естетичної спрямованості. Це допомагало в оволодінні педагогічною майстерністю, сприяло встановленню у вчительському колективі ділових контактів заснованих на принципах взаємоповаги, демократизму, гуманізму.

Вивчення шкільної документації, яка зберігається у Педагогічно-меморіальному музеї В.О.Сухомлинського, показує, що до колективних форм естетичної підготовки вчителів Павлівської школи він відносив роботу педагогічної ради, методичних об'єднань, психологічного і спеціального семінарів. На засіданнях педагогічної ради розглядалися питання естетизації навчально-виховного процесу, естетики поведінки вчителів і учнів, художньо-естетичного оформлення шкільних приміщень. Особлива увага приділялась естетичній культурі взаємовідносин у шкільному колективі, підвищенню рівня естетико-педагогічної і естетико-мистецької культури вчителів.

У 1958 р. завучем Я.П.Лисаком була запропонована нова цікава форма роботи. Вчителя української мови радилося вивчати з учнями містечковий діалект, зокрема відхилення від літературних норм, що сприяло

очищенню мови вчителів і учнів. Поряд з цим, з метою подолання недоліків естетико-мовної культури вчителів було організовано семінар з виразного читання, яким керувала Г.І.Сухомлинська. Вчителька К.М.Жаленко розповідає, що на заняттях також приділялась увага елементам постановки голосу, міміки, сценічних рухів.

З середини 50-х р.р. у школі склалася традиція, за якою коаний учитель на протязі навчального року працював над питанням педагогічної теорії, пов'язаним з його практичною діяльністю. Наприклад учителі Г.О.Нестеренко, М.І.Гончаренко, В.С.Осьмак, М.В.Лимаренко досліджували такі питання, як роль природи в естетичному вихованні, виховання у школярів почуття краси праці, література як засіб естетичного виховання, роль естетичних почуттів у вихованні дітей та інші. За результатами досліджень розроблялись методичні рекомендації та статті. У Педагогічно-меморіальному музеї зберігаються складені з таких матеріалів рукописні журнали "Педагогічна думка". Вивчення їх змісту свідчить про досить глибокі знання вчителів у галузі теорії та методики естетичної освіти, а описаний досвід відзначається пошуками нестандартних форм естетичного виховання дітей.

Аналіз протоколів психологічного семінару, керованого В.О.Сухомлинським, демонструє широкий спектр обговорюваних учителями питань загальної, вікової, педагогічної та соціальної психології. Значну цінність мають, на наш погляд, доповіді В.О.Сухомлинського, присвячені психолого-емоційному характеру навчально-виховного процесу і морально-естетичним особливостям педагогічної праці: повазі до особистості вихованця, визнання за ним права на суверенітет його духовного світу, інструментам і механізмам виховної взаємодії та психогігієні вчителя.

У розділі показано, що В.О.Сухомлинський відводив важливе місце ідеї художньо-естетичної діяльності вчителів, у проєкті якої

розкривалися їх задатки і здібності. У Павлівській школі була циніжена літературна творчість учителів. Педагог-новатор вимагав, щоб учитель не просто пояснював учням, як написати переказ чи твір, а й обов'язково демонстрував зразки власної літературної творчості. Літературна творчість учителів застосовувалась і в позаурочній роботі у керівництві гуртками літературними у середніх, літературно-творчими у старших класах і художнього слова, драматичними колективами, театром казки. С.О.Сухомлинський згадує, що у школі плідно працювали вчительський хор і оркестр, у складі якого також було п'ятеро педагогів.

Аналіз архівних матеріалів, шкільної документації, спогадів колег та учнів В.О.Сухомлинського свідчать, що особливе значення в естетичній діяльності вчителів він надавав використанню українського фольклору. Українські пісні та обробки народних мелодій входили до репертуару вчительського хору та оркестру. Багато народних казок, легенд, прислів'їв, загадок, ігор розучували вчителі з дітьми під час підготовки до традиційних свят матері, урожаю, квітів. Улюбленим місцем занять і відпочинку школярів була кімната казки. Показово, що в її оформленні, як і у виготовленні майже всієї шкільної наочності, брали участь вчителі разом з учнями.

Серед видів художньо-естетичної діяльності вчителів Павлівської школи виділялось українське декоративно-прикладне мистецтво. Чим займались в основному вчителі початкових класів, оскільки елементи вивчення і в'язання входили до програм з дитячої ручної праці. Але, осягаючи глибину народних традицій, окремі педагоги далеко виходили за окреслені шкільною програмою межі і ставали визнаними майстрами. Їх роботи і зараз прикрашають оселі односельців.

Таким чином, вивчення організації естетичної підготовки вчителів показує, що Павлівська школа стала психолого-педагогічною лабораторією, на базі якої В.О.Сухомлинський експериментально перевіряв

ової теоретичні розробки з питань формування естетичної культури вчителя. В естетичній підготовці педагогів він використовував індивідуальні й колективні форми роботи. Особливо вчителів методика естетичного виховання сприяла їх участь у роботі педагогічної ради, педагогічних об'єднань, психологічного і спеціального семінарів. Давачки своєї естетичної діяльності педагоги удосконалювали в роботі спеціалізованих художніх колективів школи, а також в учбовій та позаучбовій художньо-естетичній діяльності.

У висновках наведені основні результати й висновки проведеного дослідження.

Дослідження виявлено, що до В.О.Сухомлинського питання поняття, змісту та структури естетичної культури вчителя у педагогічній теорії та вузівській практиці спеціально не розроблялись. Вивчення та аналіз опублікованих робіт і архівних матеріалів фонду В.О.Сухомлинського, що зберігається в Ц.ІА України, шкільної документації та інших матеріалів педагогічно-меморіального музею, а також багатого досвіду педагога-новатора з естетичної підготовки вчителів Павлівської школи дозволяє стверджувати, що він одним з перших зробив спробу визначити поняття естетичної культури вчителя, зважаючи у ній феномен, що охоплює різні сторони його діяльності. В.О.Сухомлинський розглядав естетичну культуру як важливу складову частину духовного світу вчителя і як невід'ємний компонент його професійної підготовки. Естетична культура мусить емоційно забарвити сприймання вчителем процесу навчання і виховання школярів, його багатогранні взаємовідносини в загальношкільному колективі й на цій основі встановити гармонію мети і засобів педагогічного впливу на дітей.

Ідеальний педагог виділяв у структурі естетичної культури вчителя три космопов'язані компоненти: духовно-споглядальній як чуттєво-емо-

пійну основу, науково-самоосвітній як інтелектуальну основу і практично-конструктивний як діючу основу. Він вважав, що стрижнем естетичної культури вчителя є розвинута чуттєво-емоційна сфера його особистості, формування якої починається з виховання культури естетичного сприймання. В.О.Сухомлинський надавав естетичному сприйманню розширене тлумачення, включаючи до нього не тільки безпосереднє сприймання вчителем навчально-виховних явищ і процесів, але й оцінку їх якостей. В його творах естетичне сприймання тісно пов'язане з естетичною діяльністю, часто зливається з нею в єдиному процесі естетичної творчості.

До багатогранного змісту естетичної культури вчителя В.О.Сухомлинський, перш за все, включав морально-естетичну культуру. Він одним з перших показав, що її сутність полягає в умінні створювати емоційно привабливі й доброзичливі взаємовідносини з учнями на основі глибокої поваги до їх людської гідності. З морально-естетичною він пов'язував емоційну культуру вчителя як здатність до тонкого емоційно-естетичного бачення світу і дитини. Найвищим проявом естетичної культури вчителя педагог-новатор вважав педагогічну творчість, яка передбачала наближення до естетичного ідеалу шляхом постановки чіткої естетико-педагогічної мети, пошуку та реалізації оптимальних засобів її досягнення, емоційно-естетичну оцінку вчителем результатів своєї діяльності. До змісту естетичної культури В.О.Сухомлинський також включалися естетико-мистецька культура і художньо-естетична діяльність вчителя, естетика його зовнішнього вигляду як прояв естетичного смаку.

Педагогом-новатором були накреслені два головних шляхи формування естетичної культури вчителів. Перший ґрунтувався на їх спеціальній освіті й самоосвіті, озброєнні методикою естетичного виховання учнів. У Павлівській школі естетична освіта здійснювалась у педагогіч-

но ефективних індивідуальних і колективних формах роботи з учителями. Виходячи зі свого багатого досвіду, В.О.Сухомлинський запропонував дієві засоби естетичної підготовки вчителів. Серед них спілкування з природою, естетична освіта й самоосвіта, обговорення на засіданнях педагогічної ради, методичних об'єднань, психологічного і спеціального семінарів теоретичних та методичних питань формування естетичної культури вчителя, а також участь педагогів у роботі самодіяльних художніх колективів.

Другий шлях передбачав творчу реалізацію вчителем у навчально-виховному процесі набутих естетичних знань, умінь і навичок. Своєю унікальним досвідом експериментальної роботи у Лавлівській школі В.О.Сухомлинський довів важливість організації вчителем навчання і виховання школярів за законами краси і гармонії, взаємовідносин з ними на основі демократизму, гуманізму, довіри і поваги до їх особистості. Така побудова навчально-виховного процесу, а також спілкування вчителя разом з дітьми з природою допомагали розвитку чуттєво-емоційної сфери його особистості, розширювали естетичні знання і збагачували методичку естетичного виховання новими оригінальними формами роботи, сприяючи формуванню естетичної культури вчителя в цілому.

Показником її сформованості В.О.Сухомлинський вважав уміння вчителя прогнозувати перспективи розвитку кожної дитини у вигляді унікальної, прекрасної, гармонійної особистості, а також його здатність керувати рухом до цієї мети шляхом розвитку різноманітних задатків і здібностей дитини, її творчого потенціалу, створення гармонійних стосунків з оточуючим соціальним і природним середовищем. Творче використання теоретичних знахідок і дидактично цінного досвіду В.О.Сухомлинського з питань естетичної культури вчителя у практиці вищих та середніх педагогічних учбових закладів сприятиме удосконаленню естетичної підготовки сучасного вчителя, здатного виховувати підростаюче по-

...коління на основі загальнолюдських цінностей гуманізму, добра і краси.

Основний зміст дисертації розкрито у таких публікаціях:

1. Использование идей В.А.Сухомлинского о взаимосвязи патриотического и эстетического воспитания в подготовке учителя // Актуальные проблемы интернационального и патриотического воспитания: Тезисы докладов межвузовской научно-практической конференции.- Глухов, 1991.- Ч. 1.- С. 41-43 /в соавторстве/.
2. Український музичний фольклор як засіб формування загальної культури майбутнього вчителя початкових класів // Учитель національної школи: Тези науково-практичної конференції.- Тернопіль, 1991.- Ч. 1.- С. 244-245.
3. В.О.Сухомлинський про взаємозв'язок педагогічної майстерності та естетичної культури вчителя // Формування педагогічної майстерності в системі професійної підготовки майбутнього вчителя: Тези доповідей міжвузівської науково-практичної конференції.- Київ, 1991.- Ч. 1.- С. 63-64.
4. Народная педагогика и вопросы эстетической культуры учителя// Народная педагогика и современные проблемы воспитания: Материалы Всесоюзной научно-практической конференции.- Чебоксары, 1991.- Ч. 3.- С. 44-45.
5. До питання про естетичну культуру вчителя в історії вітчизняної педагогічної думки ХУІ-ХУІІІ ст. // Програма 4-ої наукової конференції молодих вчених та викладачів за 1990-1991 р.р.- Харків, 1992.- С. 13.
6. Творче втілення ідей Я.А.Коменського у педагогічній діяльності В.О.Сухомлинського // Педагогічна спадщина Я.А.Коменського і перспективи розвитку народної освіти: Тези доповідей і повідомлень між-

вузівської науково-теоретичної конференції.- Переяслав-Хмельницький, 1992.- Ч. 1.- С. 269-271.

7. В.О.Сухомлинський про підготовку вчителя до активізації творчої діяльності школярів // Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів та студентів: Тези доповідей на республіканській науково-практичній конференції.- Харків, 1992.- С. 203-204.

8. В.О.Сухомлинський про педагогічну творчість // Психолого-педагогічні основи становлення творчої особистості учителя: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції.- Суми, 1992.- С. 62-64.

9. В.О.Сухомлинський про народну педагогіку як фактор формування естетичної культури вчителя // Формування професіоналізму майбутніх педагогів в умовах педагогічного вузу: Тези доповідей та повідомлень науково-практичної міжвузівської конференції.- Кривий Ріг, 1992.- Ч. 2.- С. 166-168.

10. Питання естетико-педагогічної освіти вчителя у спадщині В.О.Сухомлинського // Молодь в посттоталітарному суспільстві: український варіант: Тези доповідей науково-практичної конференції.- Харків, 1993.- С. 150.

11. Естетико-педагогічні якості вчителя початкових класів у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського // Розбудова національної початкової школи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.- Полтава, 1993.- С. 216-218.

12. В.О.Сухомлинський про естетичну культуру вчителя: Методичні рекомендації студентам, учителям, вихователям, викладачам гуців.- Харків, 1993.- 24 с. /у співавторстві/.

Підписано до друку 23.12.93 р. Папір газетний.

Формат 60x84 1/16. Друкарських листів 1,0.

Тираж 100. Замовл. № 121

Готалпринт ХЗМІ, м. Харків-12, вул. Сверлова, 1.

Ab 58 75

STATE OF TEXAS
COUNTY OF ...

Know all men by these presents that ...

... of the County of ... State of Texas ...

WITNESSETH

That the above and foregoing is the true and correct copy of the original ...

Given under my hand and seal of office ...

464126

